

Język polski
L'Ilisien Pollakk
La lengua polaca
A lengyel nyelv
Lenkų kalba
Lingua polaca
La lingua polacca
The Polish Language
Polski jezik
Pölnisch
Le Polonais
Polska
Πολωνική Γλώσσα
Det polske sprog
Polský jazyk
Poľský jazyk
Poļu valoda
De Poolse taal
Puolan kieli

*P*oola keel

o wiedział wszys
z swój język maj

Contributors:

The Polish text by prof. dr hab. Walery Pisarek
Czech translation by Teresa Piotrowska-Matek
Dannish translation by Andrzej Zalewski
Dutch translation by Agnieszka Bienias
English translation by Marta Usiekiewicz
Estonian translation by Aarne Puu
Finnish translation by Sirkka Ojaniemi
French translation by dr Wanda Jadacka
German translation by Andreas W. Meger
Greek translation by Przemysław Kordos
Hungarian translation by Ildikó Kozak
Italian translation by Maciej Jaskot
Latvian translation by Ieva Palaša
Lithuanian translation by dr Ana Romančuk
Maltese translation by Carmel Azzopardi
Portugese translation by Agata Adamska
Slovak translation by doc. PhDr. Marta Pančíková, PhD.
Slovenian translation by Jasmina Šuler-Galos
Spanish translation by Magdalena Adamczyk
Swedish translation by Grażyna Tatar

Design by Tomasz Korwin-Szymanowski
Edited by Agata Hącia

Published by The Council for the Polish Language
Warsaw 2007

ISBN: 978-83-916268-2-5

The Council for the Polish Language
ul. Nowy Świat 72
00-330 Warszawa
www.rjp.pl

Towarzystwo Kultury Języka

This publication has been partially founded by the Ministry of Culture and National Heritage,
the Senate of the Republic of Poland and Langenscheidt Polska

Edukacja Kulturalna

Production: PPHU TURKUS-POL Warszawa, e-mail: turkuspole@wp.pl

P

oolal keel

Oma 38 miljonilise kõnelejaskonnaga Poolas, 2 miljoniga, kes suhtlevad Euroopas poola keeles, ning lisaks veel 8 miljoniga, kes on põhiliselt poola päritolu ja kõnelevad samuti poola keeles, kuid elavad väljaspool Euroopat, kuulub poola keel 25 maailma kõige suuremate keelte hulka. Ta on üheks 10 kõige suuremaks Euroopa keeleks. Poola keelt emakeelena kõnelejate arvu poolest on poola keel Euroopa Liidus kuuendal kohal. Erineval tasemel oskab poola keelt umbes 50 miljonit inimest. „Languages of the Word” järgi on poola keelt oma emakeelena (täpsemalt; nagu oma „first language”) deklareerinud 21 riigi elanikud. Umbes 45 miljoni inimese jaoks on ta emakeel.

Üle 37 miljoniline poola keele kõnelejaskond elab Poolas, kus keelevähemused moodustavad mitte rohkem kui 3-4% kogu elanikkonnast, st vähem kui 1 miljon. „Europeans and their Languages” uurimuste järgi loeb 98% Poola elanikest poola keelt oma emakeeleks. Poola vähemuskeelte kogukondade liikmed on harilikult kakskeelsed selles mõttes, et räägivad ka poola keeles ning noorem generatsioon loeb ja kirjutab poola keeles.

Poolal keel kuulub koos tšehhi, slovaki, kašuubi, alamsorbi, ülemsorbi ja väljasurnud polaabi keeltega indoeuroopa lääneslaavi rühma. See rühm jaguneb kahte ossa - *satem* ja *kentum*. Poola keel koos ülejäänud slaavi, balti ja iraani keeltega esindab selle *satem* osa (võrdle tšehhi *srdce*, leedu *širdis*, poola *serce* – ja inglise *heart*, prantsuse *cœur*, kreeka *καρδιά*, ladina *cor*, saksa *Herz*).

Teistest lääneslaavi keeltest eristavad poola keelt muuhulgas järgmised omadused:

1. endiste silpe moodustavate (sonaarsete) kaashäälikute *r* ja *l* üleminek *ar*, *ier* või *il*. Võrdle poola *sarna*, *kark*, *pierścień*, *wilk* ning tšehhi *srna*, *krk*, *prsteň*, *vlk*;
2. palataliseeritud kaashäälikute *t'*, *d'*, *r'* üleminek nõrkadeks kaashäälikuteks *ć*, *dź*, *rż*;
3. püsiv paroksütooniline sõnarõhk ning välte ja intonatsiooni puudumine (välja arvatud ekspressiivne).

Gwarzące różnym językiem narody

oolo keele eripärasused

Foneetilisest küljest iseloomustab kaasaegset poola kirjakeelt suhteliselt väike arv täishäälikuid (need on: *a, e, o, u, i, y, ę, q*; nende seas pole eristust pikkadeks ja lühikesteks) ja suhteliselt suur arv kaashäälikuid, mis tekstis esinevad üsna tihti kaashäälikute gruppides. Hoolimata täishäälikute vähesest arvust on nende seas kaks täishäälikut, mis pärinevad veel eelslaavi ajajärgust, ja mida pole enamuses Euroopa keeltes ja üheski kaasaegses elusas slaavi keeles. Need on ninatäishäälikud *q* (hoolimata kirjpildist on see *o* ninahäälik, mitte *a*) ning *ę*. Muuseas ka poola keeles kaotavad nad mitmesugustes olukordades oma nasaalsuse. Sõna lõpus hääldatakse märgatava nasaalsusega ainult täishäälikut *q* (nt *z takq tadnq ksiqżkq*), seevastu täishäälikut *ę* sõna lõpus hääldatakse tänapäeval nagu *e* (nt *lubie cie*, ehkki kirjutatakse *lubię cię*). Sõna keskel hääldatakse neid mõlemaid täishäälikuid nasaalsetena ainult ahtushäälikute *w, f, s, z, sz, ż, ś, ź, ch* ees; ülejäänud kaashäälikute ees (st enne *p, b, d, t, c, dz, cz, dż, ć, dź, k, g*) nende nasaalsus muundub omaette ninakaashäälikuks *m, n* või *ń*; näiteks räägitakse ja kirjutatakse *wąsy, węż, zombek, zemby, wentka, pieńć*, ehkki kirjutatakse *zqbek, zęby, wędka, pięć*. Enne *l* ja *ł* häälikuid kaotavad nii *q*, kui ka *ę* nasaalsuse: räägitakse *wziotł, wzili*, ehkki kirjutatakse *wziqł, wziił*.

Muljet poola teksti küllastumisest kaashäälikutest suurendab veelgi ortograafia; vastavalt sellele kirjutatakse mõned kaashäälikud, millel pole vastavaid tähti ladina tähestikus, kahe tähega, nt kirjutatakse *sz, cz* mis tähendavad häälikuid *š* (ingl *sh*) ja *č* (ingl *ch*). Lõbustama ja hirmutama välismaalasi peavad spetsiaalselt sel eesmärgil koostatud laused. Näiteks:

*W gąszczu szczawiu we Wrzeszczu
Klaszczą kleszcze na deszczu.*

Või:

*W Szczecbrzeszynie chrząszcz i trzmiel
brzmią w trzcinie.*

Aga samuti tekst:

Mali po polu hulali i pili kakao.

on ka poola tekst.

Chrząszcz brzmi w trzcinie

Praktikas tekitab välismaalastele (isegi teiste slaavi keelte kõnelejatele) suuremaid probleeme mitte just häälikute *ś* (ingl *sh*) ja *č* (ingl *ch*), ja isegi mitte nende kahe hääliku täheühendi *šč* (ingl *shch*), hääldamine, vaid hoopis häälikute jada: *s* (nt *sam*), *s'* (nt *sinologia*), *ś* (nt *śmiech*) ja *š*, mis on kirjas märgitud nagu *sz* (nt *szpilka*) ning *c* (nt *cały*), *c'* (laensõnades, nt *cito*), *ć* (nt *ćma*) ja *č*, mis on kirjas märgitud nagu *cz* (nt *czapka*) eristamine.

Iga kaashäälik sõna lõpus, ehk lõppsilbis hääldatakse alati helitult: räägitakse *grat*, ehkki kirjutatakse *grad*. Kui aga järgmine sõna algab helilise kaashäälikuga, siis temale eelnenud viimase silbi kaashäälik säilib oma helilisuse või muutub heliliseks. Eriolukord tekib aga siis, kui mingi sõna lõppeb kaashäälikuga, ja sellele järgnev sõna algab täishäälikuga või ühe nn sulahäälikuga *m*, *n*, *l*, *r*. Sellise sõnapaari kaashääliku hääldus jagab Poola kaheks osaks: põhjaosaks, kus kaashäälikut hääldatakse helitult, ja lõunaosaks, kus hääldatakse heliliselt. Masoovia elanikud koos Varssaviga hääldavad *brat ojca*, *brzeg lasu*, ja Väike-Poola elanikud koos Krakoviga - *brad ojca*, *brzeg lasu*. See nähtus, mida nimetatakse *sandhi*, esineb ka teistes keeltes, ms briti inglise keeles.

Sõnarõhk on püsiv: arvestamata regulaarseid erandeid on rõhk eelviimasel silbil. Sõnad on harilikult mitmesilbilised ja nende pikkust mõjutavad tekstis flektiivsed lõpud ning arvukad eesliited ja järelliited, mis modifitseerivad sõna tähendust või lisavad emotsionaalsust.

Poola keel on **flektiivne keel**:

käänatavatel sõnadel (nimisõnadel, omadussõnadel, arvsõnadel ja asesõnadel) on:

- seitse käänat
- kaks arvu
- kolm sugu ainsuses
- kaks mitmuses

tegusõnad esinevad erinevates vormides vastavalt isikule, arvule, soole ja ajale, kõneviisile, tegumoele ning aspektile.

Tegusõna kasutamisel paistab poola keel germaani ja romaani keelte taustal silma arenenud, pigem sõnamoodustusliku kui flektiivse, **aspekti kategooriaga**, mis küllalt ökonoomsel viisil rekompenseerib suhteliselt kasina grammatiliste aegade varu. Tegusõnad, mis moodustatakse eesliidete ja järelliidete abil, informeerivad mitte ainult antud tegevuse lõpetatud või lõpetamata aspektist (nt *robić*, imperfektiivne aspekt vs. *zrobić*, perfektiivne aspekt), aga ka sellest, kas seda tegevust korratakse palju kordi, (nt *czytywać*), et alustati tegevust (nt *zaspiewać*), et on harjutud seda tegema (nt *rozpić się*), et tegevus kestis ainult

zrobiłem
zrobiłam
zrobiłeś

zrobiłaś
zrobiło
zrobiliśmy

zrobiłyśmy
zrobiliście
zrobiłyście

mõne aja (nt *potańczyć*) või teatud aja jooksul (nt *przetańczyć*) jne. Valitseb arvamusi, et aspekti kategooria õige kasutamise selgeksõppimine on üheks kõige raskemaks ülesandeks välismaalastele, kes õpivad poola keelt.

Poola keele eripäraks on **arvsõnade süsteem**. Suuremal osal arvõnadest on grammatiline sugu ja neid käänatakse; kuid peale põhiarvsõnade (*jeden, dwa trzy...*) ja järgarvsõnade (*pierwszy, drugi, trzeci...*) kasutatakse veel koguarve, mitmuslikke arvsõnu, mitmekülgseid arvsõnu ja murdarve. **Arvsõna vorm sõltub sellest, mida me loendame!** Poolakad ütlevad: *dwa konie* [two horses], kuid *dwa chłopcy* // *dwóch chłopców* [two boys], *dwie dziewczynki* [two girls] ja *dwoje dzieci* [two children]. Arvsõnade süsteem muutub siiski lihtsamaks: mitu põlvkonda tagasi olid kasutuses omaette murdarvsõnade jada: *póttora* ('üks ja pool'), *półtrzecia* ('kaks ja pool'), *półczwarta* ('kolm ja pool') jne. jaoks, ning omaette vormid jada: *samowtór* ('kahekesi'), *samotrzec* ('kolmekesi'), *samoczwart* ('neljakesi') jaoks.

Tänu üsna hästi väljaarenenud flektiivsusele **on sõnade järjekord poola lausetes üsna vaba**. Kuid siiski pole see täiesti suvaline. Sõnade järjekorda lauses piiravad stiililised ja loogilised, mitte aga grammatilised ega mõistelised elemendid. Seega võib öelda nii *Ojciec czyta książkę córce*, kui ka *Córce czyta książkę ojciec*, aga samuti *Książkę czyta ojciec córce* või *Córce książkę ojciec czyta*, ja isegi *Czyta książkę ojciec córce*. Kõik need laused on grammatiliselt aktsepteeritavad, ehkki ainult esimene kõlab loomulikult väljaspool konteksti.

Seoses X sajandil Rooma ristiusu vastuvõtmisega Tšehhi vahendusel (vastupidiselt Kiievi Venemaale), sattus Poola Lääne-Euroopa mõjusfääri. Selle mõju üheks kaugeleulatuvaks tagajärjeks oli ladina tähestiku kasutuselevõtmine alguses üksikute poola sõnade, pärast lausete ja lõpuks ka tekstide üleskirjutamiseks. Juba käsikirjalisel perioodil, see tähendab XV sajandil, kujunesid välja nende häälikute, millel puudusid ladina tähtede vasted, kirjanemise üldreeglid.

Tänapäeva **poola tähestik** koosneb 32 tähest:

Aa Aą Bb Cc Ćć Dd Ee Ęę Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Łł Mm Nn Ńń Oo Óó Pp Rr Ss Śś Tt Uu Ww Yy Zz Żż Źź. Peale selle kasutatakse laensõnades tähti Qq, Vv ja Xx.

zrobili
zrobiły
zrobiony

zrobiona
zrobione
zrobieni

zrobiwszy
zrobiono
zrobi się

K

eele eristumine

Arvestades keele kõnelejaskonda, on poola keele kultuurteisend, ehk poola kirjakeel, nagu traditsiooniliselt nimetatakse standartset poola keelt, territoriaalselt üsna ühtlane. Tema praegused erinevused tulenevad pigem ühiskondlikest, kutsetegevuslikest ja funktsionaalsetest teguritest kui regionaalsetest erinevustest. Viimasel ajal näib, et üha tähtsamaks on kujunemas vastuseis ametliku/avaliku keele - igapäevase/isikliku keele vahel.

Ajalooliselt ja keeleliselt on põhjendatud nende alade, kus elavad põhiliselt poola keelt kõnelevad inimesed, jagamine neljaks osaks, mida me võime skemaatiliselt esitada järgmiselt:

Suur-Poola murre

Masoovia murre

Sileesia murre

Väike-Poola murre

Neist neljast murdest on tänapäeval elav ainult sileesia murre, sest selles murdes räägivad mitte ainult maaelanikud, ning hoolimata murdesisestest erinevustest tahavad osa tema kasutajatest, et sellele murdele antaks Sileesia regionaalkeele staatus. Peale selle on väga elujõuline Väike-Poola murde hulka kuuluv podhale murrak, ehk Tatra mägede mägilaste keel. Kašuubide (Pomooria elanike) keel, mis veel hiljaaegu oli enamuse poola keeleteadlaste poolt arvatud üheks poola keele murdeks, on nüüd tunnistatud seaduslikult eraldi regionaalkeeleks.

Wpadam do Soplicowa jak w centrum polszczyzny

K

eeleteadvus

Ühise keele tähtsuse teadlikkus rahva eksisteerimisele oli elav Poolamaa elanike hulgas juba XIV sajandil, sest ise nad nimetasid endid kui poola keele inimesed (*homines linguae Polonicae*). Ja umbes aastal 1440 võrdles Jakub Parkoszowic, üks Krakovi Akadeemia professoreid, emakeele arengu ja täiustamise teeneid isamaa piire kaitsvate rüütlite teenetega. XVI sajandil deklareerisid trükkalid, et nad annavad välja poola raamatuid armastusest poola keele vastu.

Selline suhtumine poola keelesse võimaldas poolakatel hoida alal rahva identiteeti pärast riigi kadu, mis jagati XIX saj. Venemaa, Preisimaa ja Austria vahel. Paljud poola luuletajad samastasid oma kodumaad poola keelega. Nii nagu XX sajandi lõpus korraldatud ankeediküsitlusele *Mis liidab kõige rohkem poolakaid?*, vastas 92% üle 14 aastastest küsitletuist, et poola keel. Keel oli nimetatud enim kui ühine ajalugu, territoorium, religioon ja isegi riik.

A niechaj narodowie wždy postronni znają, iż Polacy nie gęsi, iż swój język mają

Poola keele ajalugu

Poola kirjakeel pärineb lääneslaavi murretest, mis olid kasutusel hilisema Suur-Poola aladel, mille keskusteks olid Gniezno ja Poznań ja kus X sajandil elas polaanide hõim ja hilisema Väike-Poola aladelt, mille keskuseks oli Krakov ja kus elas vislaanide hõim. Tagasihoidlikum osa poola kirjakeele moodustumisel oli Masoovial (ehkki tema territooriumil asuv Varssavi oli alates XVII saj.kuningakoja asupaigaks, ja sai alates 1918 a.. mitte ainult faktiliselt, vaid ka formaalselt riigi pealinnaks) ja teistel Poola regioonidel.

Mitukümmend aastat kestis poola keeleteadlaste seas vaidlus selle üle, millisel kahest murdest (kas Suur-Poola või Väike-Poola) on olnud tähtsam osa ühtse poola keele kujunemisel. Praegu domineerib seisukoht, et rahvuskeele areng kulges koos Poola riikluse arenguga: ajal, mil riikluse hälliks oli polaanide riik võimukeskustega Gnieznos ja Poznani, hakkas seal vürstikoja ümber tekkima hõimudeväline poola keel. Kui aga riigivõimu peamiseks keskuseks ja ka vürstikoja asukohaks, ning hiljem ka kultuurikeskuseks sai Krakov, hakkas seda hõimudevälist keelt mõjutama kohalik Väike-Poola murre. XVIII ja XIX sajandil etendasid tähtsat osa poola keele arengus Rzeczpospolita idapoolsed alad, kust pärinesid tolle aja kõige kuulsamad poola kirjanikud.

Poola tekstide kõige vanemad kirjapanekud pärinevad XII sajandist; need on koha- ja isikunimed ladinakeelses dokumendis aastast 1136. Rohkem kui 200 aastat on nooremad XV sajandi viiekümnenadest aastatest pärinevad jutlused, mis on kõige vanemad säilinud poola keeles kirjutatud tekstid. Kõige vanemaks säilinud pikema teksti tõlkeks ladina keelest poola keelde on umbes 1380 a. pärinev psalter. Kõige vanem, veel käsikirjaline, Piibli tõlge poola keelde, tekkis umbes 1450 a. paiku. Üle 100 aasta pidi mööduma, enne kui trükkis ilmus poolakeelne Piibli tõlge, see sündis aastal 1561. Selle tõlk võis juba kasutada 1526 a. ilmunud ladina-saksa-

Nie miecz, nie tarcza - bronią Języka,
Lecz - arcydziela!

poola sõnaraamatut, mille oli koostanud Jan Murmeliusz. 1568 a. ilmus trükis esimene poola keele grammatika „*Polonicae grammatices institutio*”; selle autoriks oli poloniseerunud prantslane Piotr Statorius Stojeński. Sada aastat pärast esimese poolakeelse Piibli trükki, st 1661 a., hakkas ilmuma – nii nagu 30 aastat varem hakkas Prantsusmaal kuningakoja algatusel ilmuma „La Gazette” – esimene poola ajaleht „*Merkuriusz Polski*”.

Kaasaegne poola kirjakeel kujunes välja XVI saj. keskpaigas. Tähtsat osa selles protsessis täitsid kirjanikud ja luuletajad: Biernat Lublinist (u. 1465- kuni 1529), Mikołaj Rej (1505-1569), Jan Kochanowski (1530-1584), Piotr Skarga (1536-1612). Olulist osa kirjakeele ühtlustamisel etendasid Krakovi trükkalid: Jan Haller, Florian Ungler, Maciej Wierzbęta, Sileesiast pärit Hieronim Wietor, Maciej ja Marek Szarffenbergid. XVIII sajandil säilitasid suured kirjanikud oma mõju poolakate keeleteadlikkuse ja poola keele arengule (nt luuletaja Ignacy Krasicki, 1735-1801), see mõju jätkus ka hiljem, mille näiteks võib olla Adam Mickiewicz (1798-1855), Juliusz Słowacki (1809-1849), Aleksander Fredro (1793-1876), Henryk Sienkiewicz (1846-1916), Bolesław Prusi (1847-1912) looming. Levinud on arvamus, et just nimelt kirjandus, ja seda nii ilukirjandus kui teaduslik kirjandus, ning osaliselt ka ajakirjandus, aitasid säilitada ühtse keele rahval, kes oli kaotanud omariikluse ja kelle riik oli 120 aasta vältel jagatud kolme Euroopa suurriigi: Venemaa, Preisimaa ja Austria vahel. Võrreldes massiteabevahendite ning eriti reklaami mõjule kaasaegsele kirja- ja eriti kõnekeelele, on tänapäeval kirjanduse mõju keelele suhteliselt palju väiksem.

Looming poola keeles on toonud neljale poola kirjanikule Nobeli kirjandusauhinna. Need kirjanikud on: Henryk Sienkiewicz (1905), Władysław Reymont (1924), Czesław Miłosz (1980) ja Wisława Szymborska (1996).

Z językać wszystkie mądrości
Nauk wszelkich ich chytróści,
Wszelka sprawa każdej rzeczy
Przez język się zawsze toczy.

õörkeelte mõjud

Poola keel kujunes ja arenes, alguses koos teiste slaavi murretega, hiljem iseseisvalt, alludes paljude keelte mõjule ning ühtlasi rikastades laenudega oma sõnavara kui ka mõisteid. Kõige vanemate, eelajalooliste hulka kuuluvad iraani laenud (ms *bóg*, *raj*) ja gooti (ms *chleb*, *książe*). Hiljem, keskajal, XI-XV saj. tuli tšehhi ja ladina laenude laine (nt *parafia*, *proboszcz*), mis olid seotud peamiselt kristliku religiooni, usukommete ja kiriku struktuuridega, ja saksa laenud, mis olid seotud peamiselt ehituse, majanduse ja haldusega (nt *dach*, *cegła*, *burmistrz*, *ratusz*, *wójt*). Tšehhi keele mõju väljendus eriti ristiusu terminoloogia ülevõtmisel, nt *kościół*, *opat*, *przeor*, ning poola sõnade foneetilise vormi mugandamises tšehhi sõnade kui rohkem elegantsete järgi (selle mõjuga seletatakse poola sõnade *wesele*, *serce* vormi *wiesiele*, *sierce* asemel). XVI saj. suureneb itaalia keele mõju (sellest tunnistavad laensõnad: *pałac*, *kapela*, *kalafior*, *kasa*, *opera*) ja prantsuse keelest (sellest tunnistavad laensõnad *bulwar*, *adres*, *bukiet*, *awans*, *afera*, *krem*, *parasol*), mis püsivad kuni XIX sajandi lõpuni. Samuti võib XIX sajandil täheldada, et mitmetes eluvaldkondades, kuid peamiselt siiski tehnikas, kantseleikeeles ja poliitikas, hakkasid ilmnema Poolat jaganud riikide keelte tugev mõju: saksa (näiteks *obcas*, *szmelc*, *hebel*, *klajster*, *wajcha*, *kurort*, aga samuti tõlkelaenud: *dworzec kolejowy* saksa k. *Bahnhof*, *listonosz* saksa k. *Briefträger*) ja vene keelest (näiteks: *kibitka*, *turma*, *zsyłka*, *gułag*, *łagier*, *kołchoz*, aga samuti *dacza*, *samowar* ja *sputnik*). Need mõjud, nagu selgub näidetest, jätkusid ka XX sajandil, kuid selle sajandi teisel poolel sai domineerivaks inglise keele mõju; see mõju ilmneb peamiselt tehnoloogias ja teaduses (nt *serwer*, *skaner*, *trend*), majanduses (nt *biznes*, *boom*, *leasing*, *menedžer*), spordis (nt *aut*, *gol*, *tenis*, *walkower*), meelelahutuses (nt *longplay*, *playback*, *song*) ja igapäevases elus (nt *piercing*, *grill*, *hamburger*).

Kaasaegses poola keele sõnavaras on säilinud ka paljude teiste keelte mõju jäljed, nagu näiteks araabia (nt *alchemia*, *alkohol*, *cyfra*), ukraina (nt *bohater*), türgi (nt *janczar*, *kajdany*, *pantofel*), ungari (nt *dobosz*, *szatas*), soome (nt *sauna*), hispaania (nt *hacjenda*), hollandi (nt *majtek*), islandi (nt *gejzer*), jaapani (nt *harakiri*, *karaoke*, *sake*), norra (nt *slalom*, *fiord*), rootsi (nt *skansen*) ja paljude teiste keelte mõju.

uriidiline staatus

Pärast 120 kestnud Poola jagamist Venemaa, Preisi ja Austria vahel, sai Poola 1918 a. jälle ühtseks riigiks ja saavutas taasiseseisvuse. Umbes samal ajal määratleti ka kohe poola keele juriidiline staatus. 1924 a. võttis Seim vastu **Seaduse riigikeele ja omavalitsusorganite ning valitsusasutuste asjaajamise keelest**. Seadus sätestas, et *Poola Vabariigi riigikeeleks on poola keel. Riigikeel on kõikide administratiivasutuste ja omavalitsusorganite ning valitsusasutuste asjaamise keeleks nii sise- kui ka välisteenistuses*. Kuid see keeleseadus andis vähemusrahvuste liikmetele õiguse suhelda lokaalsete võimuorganitega oma emakeeles. Pärast II maailmasõda asendas seda seadust 1945 a. **Dekreet riigikeele ja valitsusasutuste ning kohalike administratiivvõimude asjaajamise keele kohta**. See seadus korraldas küll seadust poola keele suhtes, kuid ei arvestanud vähemusrahvuste keelte kasutamist.

1997 a. võttis Rahvuskogu vastu *Poola Vabariigi uue Põhiseaduse*, mis on esimeseks Poola Konstitutsiooniks, kus art. 27 on öeldud, et poola keel on Poola Vabariigis ametlik keel. Seim võttis kaks aastat hiljem, st 1999 a. 7. oktoobril vastu *seaduse poola keele kohta*, mis mõningate muudatustega kehtib siiani. Kõige tähtsamad muudatused on:

- 2. aprilli 2004 a. seadus poola keele seaduse muutmise kohta kehtestas nõuete piirangu poola keele kasutamise kohta töölepingutes ja kaubanduses,
- ja võimalus kasutada vähemuskeelt või regionaalkeelt võimuorganite ees valdades, kus vähemusrahvuse hulka kuuluva elanike arv või regionaalkeeles kõnelevate elanike arv moodustab vähemalt 20% kõigist elanikest. *Rahvus- ja etniliste vähemuste ning regionaalkeelte seadus 6. jaanuarist 2005 a.*

idę
idziesz
idzie
idą
idziemy
idziecie
idą
idący
idąca
idące
idąc
szedł
szła
szli
szły

Oto dom mój:
cztery ściany wiersza
W mojej pięknej ojczyźnie-polszczyźnie

Poola Keele Nõukogu

Loodi 1996 a. kui keeleprobleeme lahendav komitee Poola Teaduste Akadeemia Presiidiumi juures. Nõukogu koosseisus on 38 liiget, kes määratakse neljaks aastaks Poola Teaduste Akadeemia Presidendi poolt. Pooled Nõukogu liikmetest on keeleteadlased, ülejäänud liikmeteks on teiste erialade esindajad (ms füüsikud, informaatikud, arstiteadlased ja teiste elualade esindajad, nagu näiteks kirjanikud, teatritegelased, ajakirjanikud). 1999 a. seadus poola keele kohta andis Nõukogule soovitus-nõuandva institutsiooni staatuse poola keele kasutamise küsimustes ja määras tema õigused ja kohustused. Vastavalt seadusele Nõukogu:

- väljendab võimude ettepanekul või omal algatusel, vastava otsusega, oma arvamuse poola keele kasutamise kohta avaliku elus ja tegevuse käigus ning
- määrab poola keele ortograafia- ja interpunktsioonireeglid;
- peale selle võivad mitmesugused ühiskondlikud ja riiklikud ametiasutused, seltsid, ühingud, koolid, aga ka tootjad, importijad ja kaubandus- ning teenindustevõtted pöörduda Nõukogu poole, et Nõukogu avaldaks oma arvamuse poola keele kasutamise kohta.

Gdyby Ojczyzną był
język i mowa

ähemuskeeled

Vähemuskeeli räägivad mitte rohkem kui 3-4% Poola Vabariigi kõikidest kodanikest. Kõige suuremad grupid vähemuskeeltes kõnelejaid moodustavad saksa, valgevene, ukraina, leedu, kašuubi, tšehhi ja slovaki keele kasutajad. Nagu allpool äratoodud tabelist on näha, hindavad nende arvukust ühtmoodi vähemusrühvaste seltsid ja hoopis teised on 2002 a. üldrahvaloenduse andmed.

Kõige suuremate vähemusrühvaste ja etniliste vähemuste ning regionaalkeele kasutajate arv

Keel	Keelekasutajate arv vähemusrühvaste seltside hinnangute järgi (tuhandetes)	Keelekasutajate arv 2002 a. rahvaloenduse andmeil (tuhandetes)
saksa	300	147
valgevene	240	48
ukraina	220	34
kašuubi	53	5
leedu	25	6
slovaki	25	2
tšehhi	3	3

Rahvus- ja etniliste vähemuste ning regionaalkeelte seadus aastast 2005 tunnistab 9 vähemusrühvust (valgevene, tšehhi, leedu, saksa, armeenia, vene, slovaki, ukraina ja juudi), 4 etnilist vähemust (karaiimi, lemki, mustlaste ja tatarlaste) ning kogukond, mis kõneleb kašuubi keeles, mis on tunnustatud regionaalkeeleks. Nende arvukus on väga erinev, sest ulatub paarikümnest isikust, (karaiimi vähemus) kuni üle sajapaarikümne tuhandeni (saksa vähemus).

Võimuorganid on kohustatud seaduse järgi toetama tegevust, mis võimaldab vähemuskeelte ja regionaalkeele alalhoidu ja arengut.

Wiernie służyłem polskiemu językowi

Koolid, kus õppetöö toimus vähemusrühvuste ja etniliste vähemuste keeltes ning regionaalkeeles (2005 a.)

Algkoolid	Gümnaasiumid		Üldhariduslikud		Lütseumid	
	koolid	õpilased	koolid	õpilased	koolid	õpilased
Kokku	553	32 768	197	14 252	14	1563
Valgevene	23	1766	13	1029	2	827
Kreeka	1	21	-	-	-	-
Jidiš	1	59	-	-	-	-
Kašuubi	71	3640	17	614	2	170
Leedu	12	409	4	196	1	74
Lemki	21	212	10	90	1	13
Saksa	256	24 025	75	11 391	1	121
Mustlaste	74	856	19	91	-	-
Slovaki	6	197	3	71	-	-
Ukraina	88	1583	56	770	7	358

Andmed: Poola Väike statistika aastaraamat 2005, Varssavi, lk. 229

Klaszczą kleszcze
na deszczu

SZ

Europeans and their Languages” järgi (Eurobarometer 243, avaldatud veebruaris 2006) on vähemalt ühe võõrkeele vestlustasemel oskus Poola elanike seas lähedane Euroopa keskmisele ja moodustab umbes 55%. Kuid samasugust kahe või enima keele oskust deklareeris aastal 2001. juba ainult 12% poolakatest. Kõige rohkem deklareeriti siis vene (23%), inglise (16%), saksa (14%) ja prantsuse (2%) keele oskust. Erinevate keelte oskus muutub viimastel aastatel väga kiiresti: inglise keele oskuse kasvuga kaasneb vene keele oskuse langus.

Poola Ühiskondliku Arvamuse Uurimuse Keskuse (OBOP) põhjal võib võõrkeelte oskuse järgi eristada poola ühiskonnas küllalt selgelt kolm põlvkonda: vähemalt ühe võõrkeele oskust deklareeris kõige nooremate (14-34 aastat) grupis rohkem kui pool küsitletuist, keskealiste (35-54 aastat) hulgas – umbes 2/5, kõige vanemate (üle 54 aastaste) grupis – 1/4. Võõrkeele oskus on seotud ka haridustaseme, majandusliku olukorra ja elukohaga: linnades elavate kõrgharidusega mäenedžeride hulgas on vähemalt ühe võõrkeele oskus peaaegu üldine.

Keelepoliitika

Poola keelepoliitikas võime eristada kolme valdkonda: poliitika poola keele suhtes, poola kodanike teiste emakeelte suhtes ja võõrkeelte õpetamise suhtes.

Poola keelepoliitika eesmärgid, ulatuse ja vahendid poola keele, mis on ühtlasi enamuse poolakate emakeeleks ja Poola Vabariigi ametiasutuste asjaajamise keeleks ning kõigi tema kodanike ühiseks väärtuseks, sätestab *poola keele seadus*. Selle seaduse võttis vastu Poola parlament – ning nagu seda on põhjendatud selle seaduse preambulis:

- *võttes arvesse, et poola keel on rahva identiteedi põhilemendiks ja rahva kultuuriväärtuseks,*
- *võttes arvesse ajalookogemused, mil anastajate ja okupantide võitlus poola keele vastu oli üheks abinõuks võitluses poola rahva vastu,*
- *tunnistades rahva identiteedi kaitse hädavajalikkust globaliseerimisprotsessi käigus,*
- *tunnistades, et poola kultuur on ühtse, paljukultuurilise Euroopa üheks osaks, ning poola kultuuri alalhoid ja areng on võimalik ainult poola keele kaitse kaudu.*

Nendest eeldustest tulenevad järgmised kohustused:

- hoolitsus kõnekeele taseme eest ja keelekasutajate keeleoskuste täiustamine ning keelele, kui kõikide elualade kommunikatsioonivahendile, tema arengu jaoks vastavate tingimuste loomine,
- keele osatähtsuse rõhutamine kultuuris ja keeleteaduse levitamine,
- regionalismide ja murrakute vastu austava suhtumise populariseerimine, samuti tegevus, mis aitaks kaasa nende kadumise vastu,
- poola keele populariseerimine maailmas,
- poola keele õpetamise toetamine kodumaal ja välismaal.

Poola võimuorganid on kohustatud oma poliitikas poola kodanike teiste emakeelte suhtes tugevdama kultuuridevahelist dialoogi, eriti aga toetama tegevust, mille eesmärgiks on vähemusrahvaste ja etniliste vähemuste keelte ning regionaalkeele alalhoid ja areng. Arvestades seda, tagab Poola riik õiguse:

- kasutada vabalt vähemusrahvuse keelt ühiskondlikus ja isiklikus elus,
- vähemusrahvuse keeles informatsiooni levitada ja vahetada, ning
- õpetada vähemusrahvuse keelt või vähemusrahvuse keeles.

Arvestades ametlike ja isiklike rahvusvaheliste kontaktide üha suurenevat ja süvenevat kasvu ja üha kiirenevat poliitilise, majandusliku ja kultuurialase koostöö kasvu nii Euroopa kui ka globaalses mastaabis, toetab riik võõrkeelte õpetamist kõikide astmete koolides, ja ka täiskasvanute koolituses. Seoses sellega alaneb süstemaatilisel alguses ühe ja edaspidi kahe võõrkeele kohustusliku õpetamise vanusepiir. Riiklikus administratsioonis töötamiseks on nõutav vähemalt ühe võõrkeele korralik oskus, mis on ka vastava seadusega sätestatud.

Viimasel leheküljel leiduvat tsitaati võib tõlkida järgmiselt:

* „Las kõik rahvad teavad, et poolakad räägivad omas keeles, mitte hanede keeles.“

Mikołaj Rej (1505-1569)

lepoolalised ja regionaalsed keeleasutused

Kõige tähtsamateks üleriigilisteks asutusteks, mis seaduse alusel või oma põhikirja järgi tegelevad ja on huvitatud keelekorraldusest Poolas, võib nimetada:

Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk

[Poola Keele Nõukogu Poola Teaduste Akadeemia Presiidiumi juures]
ul. Nowy Świat 72; PL 00-330 Warszawa, tel./faks +48 22 657 28 89
www.rjp.pl e-mail: rjp@rjp.pl

Państwowa Komisja Poświadczenia Znajomości Języka Polskiego jako Obcego

[Poola Keele kui Võõrkeele Oskuse Tunnistamise Riiklik Komisjon]
ul. Smolna 13; PL 00-370 Warszawa, tel.: +48 22 827 94 10; faks: +48 22 826 28 23
www.buwivm.edu.pl/certyfikacja e-mail: certyfikacja@buwivm.edu.pl

Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego [Poola Keele Austajate Ühing]

al. Mickiewicza 31; PL 31-120 Kraków, tel. +48 12 632 63 58
www.jezyk-polski.pl e-mail: artur.czesak@wp.pl

Towarzystwo Kultury Języka [Keelekultuuri Ühing]

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28; PL 00-927 Warszawa, tel./faks +48 22 552 24 00
www.tkj.uw.edu.pl e-mail: j.porayski-pomsta@uw.edu.pl

Juhtivaks ülepoolaliseks institutsiooniks, mis tegeleb uurimistöödega vana ja tänapäeva poola keele valdkonnas, on:

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk [Poola Teaduste Akadeemia Poola Keele Instituut]

al. Mickiewicza 31; PL 31-120 Kraków, tel./fax: +48 12 632 87 13
www.ijp.pan.krakow.pl e-mail: Ireneusz.B@poczta.ijp-pan.krakow.pl

Poola keele intensiivseid uuringuid teostavad samuti järgmised Poola ülikoolide keelekeskused:

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku

[Białystoki Ülikooli Poola Filoloogia Instituut]
pl. Uniwersytecki 1; PL 15-420 Białystok, tel. +48 85 745 74 46; tel./faks: +48 85 745 74 78
www.hum.uwb.edu.pl e-mail: filolog@hum.uwb.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

[Bydgoszczi Kazimierz Wielki Ülikooli Poola Filoloogia Instituut]
ul. Jagiellońska 11; PL 85-067 Bydgoszcz, tel. +48 52 322 98 39; +48 52 321 31 80
www.ukw.edu.pl/uczelnia/strona.php?id=1 e-mail: wydzhum@ukw.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego [Gdański Ülikooli Poola Filoloogia Instituut]

ul. Wita Stwosza 55; PL 80-952 Gdańsk 5, tel. +48 58 523 21 00; faks: +48 58 341 16 66
www.fh.ug.gda.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

[Katowice Śląski Ülikooli Filoloogiaosakond]
pl. Sejmu Śląskiego 1; PL 40-032 Katowice, tel. +48 32 256 24 02, +48 32 256 24 22
www.venus.fil.us.edu.pl

Instytut Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego [Krakovi Ülikooli Polonistika Instituut]

ul. Gołębia 16; PL 31-007 Kraków, tel. +48 12 422 05 54, 663 13 34; faks: +48 12 429 28 65
www.polonistyka.uj.edu.pl e-mail: wpuj@polonistyka.uj.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

[Lublina Katoliku Ülikooli Poola Filoloogia Instituut]
Al. Racławicze 14; PL 20-950 Lublin, tel. +48 81 445 43 20 www.kul.lublin.pl/1152.html

but
buta
butowi
butem
bucie
buty
butów
butom
butami
butach

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu im. Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie

[Lublina Maria Skłodowska-Curie nim. Ülikooli Humanitaarosakond]

pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4; PL 20-031 Lublin

www.umcs.lublin.pl/index.html?akcja=str&id=169&lang=1

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego [Łodzi Ülikooli Filoloogiaosakond]

ul. Kościuszki nr 65; PL 90-514 Łódź, tel. +48 42 665 52 53; faks: +48 42 665 52 54

www.filolog.uni.lodz.pl e-mail: filolog@uni.lodz.pl

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

[Olsztyni Warmia- Masuuria Ülikooli Humanitaarosakond]

ul. Kurta Obitzia 1; PL 10-725 Olsztyn

www.human.uwm.edu.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Opolskiego [Opole Ülikooli Poola Filoloogia Instituut]

pl. Kopernika 11; PL 45-040 Opole, tel. + 48 77 54 16 003; faks: +48 77 54 16002

www.pol.uni.opole.pl e-mail: filpol@uni.opole.pl

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Collegium

Maius [Poznani Adam Mickiewicz nim. Ülikooli Poola ja Klassikalise Filoloogia osakond]

ul. Fredry 10; PL 61-701 Poznań, tel. +48 61 829 46 92-94; faks: +48 61 829 36 41

www.amu.edu.pl/index.php?linkid=1966

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Rzeszowskiego [Rzeszowi Ülikooli Filoloogiaosakond]

al. Rejtana 16 B; PL 35-959 Rzeszów, tel. +48 17 872 12 05, +48 17 872 12 06;

faks: +48 17 872 12 86

www.univ.rzeszow.pl/wydzial_filologii.php e-mail: dziefil@univ.rzeszow.pl

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Szczecińskiego

[Szczecini Ülikooli Poola Filoloogia Instituut]

al. Piastów 40b; PL 71-065 Szczecin, tel. +48 91 444 27 13; tel./faks: +48 91 444 27 12

www.usz.zs.pl/hum_ifp e-mail: dorlew@univ.szczecin.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

[Toruni Mikołaj Koperniku Ülikooli Filoloogiaosakond]

ul. Fosa Staromiejska 3; PL 87-100 Toruń, tel. +48 56 611-35-10; tel./faks: +48 56 622-66-59

www.fil.unk.pl

Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego [Varssavi Ülikooli Polonistikaosakond]

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28; PL 00-927 Warszawa, tel. +48 22 55 20 428

www.polon.uw.edu.pl

Wydział Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

[Varssavi Kardinal Stefan Wyszyński Ülikooli Humanitaarteaduste osakond]

ul. Dewajtis 5, PL 01-815 Warszawa, tel. +48 22 561 89 03

www.wnh.uksw.edu.pl e-mail: polonistyka@uksw.edu.pl

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego [Wrocławü Ülikooli Filoloogiaosakond]

pl. Biskupa Nankiera 15; PL 50-140 Wrocław

tel. +48 71 343 30 29, +48 71 375 22 25, +48 71 375 25 13; faks: +48 71 343 30 29

www.wfil.uni.wroc.pl/

Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego

[Zielonagóra Ülikooli Humanitaarosakond]

al. Wojska Polskiego 69; PL 65-762 Zielona Góra, tel. + 48 68 328 32 38; faks: + 48 68 328 32 79

www.wh.uz.zgora.pl e-mail: dziekanat@wh.uz.zgora.pl

